

Modernleşme Dönemi Osmanlı Bahriyesinde Bir Müzakere Kurumu Olarak Şûrâ-yı Bahriye: Bürokratik Yapısı ve Çalışma Usulü [1877-1914]

The Naval Council as a Negotiation Institution in the Ottoman Navy in the Modernization Period: Its Bureaucratic Structure and Working Methods [1877-1914]

Mehmet Korkmaz*

Öz

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı'nın gelişmiş ülkeleri karşısında askerî, ekonomik ve teknolojik olarak devletin geri kaldığını gören Osmanlı devlet adamları bu durumdan çıkışın yapılacağı köklü reformlara bağlı olduğu kanaatindeydiler. Nitekim bu düşünceden hareketle Batı teknolojisini transferi gündeme geldi. Aynı zamanda sivil ve askerî kurumlarda bazı reform hareketleri başlatıldı. Reformların prensipleri ve kurumlar üzerinden yapılmasının önemi kavrandığından öncelikle bunun icrası ve kontrolü amacıyla komisyon ve meclisler teşkil edildi. Bürokraside ve toplumsal hayatta köklü değişimlerin ortaya çıkmasını da sağlayan bu durum devlet organlarında müzakere odaklı katılımcı bir anlayışın yerleşmesine zemin hazırladı. Merkez ve taşra organizasyonundaki bu çalışmalar içerisinde merkezde nezaretlerin teşkili ve bunların bünyesinde müzakere ve karar alma meclislerinin oluşturulması askerî kurumlar için de söz konusu oldu. Bu çalışmada devletin askerî teşkilatının önemli bir unsuru olan deniz kuvvetleri (Kaptan-ı Deryâlık/Bahriye Nezareti) bünyesinde teşkil edilen meclis üzerinde duruldu. 1840 yılında Meclis-i Bahriye olarak teşkil edilen bu müessesenin adı 1877 yılında Şûrâ-yı Bahriye olarak değiştirildi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise adı Şûrâ-yı Âlî-i Bahrî oldu. Zamanla isim değişikliğine uğrasa da aynı fonksiyonla görevini icra eden bahriyenin bu en önemli müzakere ve karar alma organının Meclis-i Bahriye adıyla faaliyet gösterdiği döneme dair çalışmalar mevcut olmakla birlikte Şûrâ-yı Bahriye adını aldığı dönemden lağve edildiği 1914 yılına kadar olan süreçteki kurumsal yapısı, çalışma usulü ve faaliyetlerine dair bir araştırma mevcut değildir. Bu makalede söz konusu tarih aralığında Şûrâ-yı Bahriye'nin karar alma ve uygulama süreçlerine etkisi ve zamanla bunun nasıl bir değişime uğradığı sorularına cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şûrâ-yı Bahriye, Bahriye Nezareti, Osmanlı Denizciliği, Deniz Kuvvetleri, Osmanlı Devleti.

Abstract

Starting from the second half of the 18th century, Ottoman politicians, who saw that the state was lagging behind the developed countries of the West in terms of military, economic, and technological aspects, understood that the way out of this situation depended on radical reforms. To this end, they initiated the transfer of Western technology. Reforms were also made in civil and military institutions. Commissions and assemblies were established to supervise the implementation of laws. This situation ensured a participatory understanding based on negotiation in state organs. This study focuses on the deliberative assembly established within the naval forces of the Ottoman Empire. The institution, which was established in 1840 under the name Meclis-i Bahriye, was renamed Şûrâ-yı Bahriye in 1877. Although there are studies on the period up to this date, there is no study on the institution's institutional structure, working procedures, and activities from 1877 to 1914, when it was abolished. This article will seek answers to the questions of the effect of the assembly on the decision-making and implementation processes in the navy during the period in question and how this changed over time.

Keywords: Naval Council, Ministry of Navy, Ottoman Navy, Naval Forces, Ottoman Empire.

* Sorumlu yazar / Corresponding author & Milli Savunma Üniversitesi mkorkmaz10@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article & Benzerlik / Similarity: 3

Başvuru / Submitted: 18 Eylül 2024 & Kabul & Accepted: 2 Ocak 2025

Atıf / Citation: Korkmaz, M. "Modernleşme Dönemi Osmanlı Bahriyesinde Bir Müzakere Kurumu Olarak Şûrâ-yı Bahriye: Bürokratik Yapısı ve Çalışma Usulü [1877-1914]", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 25 (2025): 83-104.

Published by Ottoman Civilization Studies, İstanbul, Türkiye

This is an open-access article under the CC BY 4.0 license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

Giriş

Bilhassa cephelerde alınan askerî yenilgiler üzerine Osmanlılar tarafından 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı'nın askerî ve teknolojik üstünlüğü kabul edildi. 19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde sivil ve askerî kurumlarda köklü reform ve yenilenme ihtiyacı iyice gün yüzüne çıktı. Nitekim bu eksikliği gidermek maksadıyla Batı tarzı askerî teknolojiye ve eğitime yönelik olarak Sürat Topçu Ocağı¹ ile askerî mühendishanelerin (Bahriye ve Berriye Mühendishaneleri) teşkili² gibi bazı yenileşme çabaları söz konusu oldu.³ Devletin bu çabalarını Carter V. Findley, “19. yüzyılda Osmanlılar gerilemelerinin sonuçlarının üstesinden gelebilmek ve içinde bulundukları dünyanın değişen şartlarıyla baş edebilmek için köklü reformlar başlattılar. Bu reformlar, 20. yüzyıla kadar devam eden İslamî idare geleneğinin bin yıllık gelişim sürecini yirminci yüzyıla taşıyan bir köprü niteliğindeydi ve türünün de tek örneği idi” ifadesiyle özetler.⁴ Şüphesiz 19. yüzyılda Osmanlıların çağdaşlaşma uğruna harcadıkları çabalar bürokratik yönetim geleneğinin de modernleşmesine zemin hazırladı. Nitekim Tanzimat bürokrasisi eksikliklere rağmen kamuda rasyonel bir idare tipini hedefledi. Modernleşme sürecinde gerçekleşen köklü reformlarla Osmanlı patrimonial bürokratik yönetim yapısı, Weber'in bürokrasi için öngördüğü en uygun model olan “rasyonellik” ve “yasallık” çizgisine doğru evrilmeye başladı.⁵

Reformculuğu ve yenilikçi yönüyle bilinen Sultan II. Mahmud (1808-1839) hükûmet işlerinin yeniden düzenlenmesi ve merkezileşmenin ihtiyaçları için yeni idari organlar ihdas etti. Divan-ı Hümayûn işlevini kaybetmiş olduğundan bağımsız iş görebilecek nazırlıkların kurulması ve birtakım meclislerin oluşturulması ihtiyacı vardı. Bu yüzden Avrupa kabine usulüne yakın bir sistemi deneyen padişah, Hariciye, Dâhiliye, Maliye, Evkaf nezaretleri ve nazırlıkları gibi yeni isimleriyle mülki idareyi çağdaş bir yapıya dönüştürdü. Reformların icrası ve takibi için üyeleri mülkî ve askerî devlet adamları ve ulemânın önde gelenlerinden oluşan çeşitli meclisler (Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, Meclis-i Hâs, Meclis-i Vükelâ, Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye, Meclis-i Maârif-i Umûmiye, Meclis-i Mâliye, Meclis-i Zirâât, Meclis-i Zabtiye, Meclis-i Meâdin gibi nezaret meclisleri) yanında matbûât, takvimhâne, karantina, posta gibi günümüzün genel müdürlükleri seviyesinde nâzırlıklar teşkil etti. Bunlar örneği Avrupa'da olan ve gittikçe yoğunlaşan devlet işlerinin üstesinden gelinmesi için

¹ Ömer Gezer ve Fatih Yeşil, “Sürat Topçuluğu I (1773-1788): Top Döküm Teknolojisi, Bürokratik Yapı ve Konuşlanma”, *Osmanlı Araştırmaları*, LII (2018), 135-180.

² Mustafa Kaçar, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Askerî Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808'e Kadar)”, *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, Yayına Hazırlayan: Feza Günergun, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 69-137; Kemal Beydilli, “Mühendishâne-i Bahri-i Hümayun”, TDV *İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, (Ankara 2020), 513.

³ Bu döneme dair Osmanlı modernleşme çabalarının değerlendirilmesine ilişkin bkz. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, yıl yok), 41-68.

⁴ Carter V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbîâlî (1789-1922)*, Çevirenler: Latif Boyacı-İzzet Akyol, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1994), 3.

⁵ Zeki Eraslan, “Şûrâ-yı Devletin Bürokratik Yapısı ve Çalışma Usulleri”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, VIII. Cilt, (Ankara: TTK Yayınları, 2022), 237.

geliştirilen bir yönelim olup II. Mahmud devri uygulamalarına has kurumlardı.⁶ Bu sırada bahriye ve donanma işleri kaptan-ı deryâlık⁷ olarak da isimlendirilen makam tarafından idare edilmekteydi.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından (3 Kasım 1839/25 Şaban 1255) sonra Sultan Abdülmecid, babası II. Mahmud'un başlattığı reformları devam ettirdi. Bu kapsamda bahriyede de bazı reform hareketlerine teşebbüs edildi ve bunların planlanıp yürütülmesi amacıyla 1840 yılında kaptan-ı deryâlık bünyesinde Meclis-i Bahriye teşkil edildi. Bu dönemde Tophâne-i Âmire ve Seraskerlik gibi askerî kurumlarda başlatılan ıslahat programının bir benzerinin bahriyede de uygulanması söz konusu olduğundan bu kurumlarda teşkil edilmiş olan Meclis-i Tophâne-i Âmire, Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî gibi meclislerin benzerinin kaptan-ı deryâlık bünyesinde açılması gündeme gelmişti.⁸ Bir nevi amirallik konseyi hüviyetinde olan ve kaptan-ı deryânın en önemli yardımcısı durumunda bulunan Meclis-i Bahriye'nin kurulmasıyla bahriyede girilecek ıslahat hareketleri bir istikrara kavuşturulmak istendi. Zira meclisin teşkiline kadar kaptan-ı deryânın vereceği takdir, arıza ve buyrulduklarıyla yürütülmeye çalışılan reform hareketleri artık bahriyeli paşa ve subaylardan oluşan, deniz meselelerine vâkıf bir komisyon tarafından planlanıp yürütülecekti. 25 Ocak 1840 (20 Zilkade 1255) tarihinde teşkil edilen bahriyenin bu en üst düzey müzakere, karar alma ve icraatı takip organı Meclis-i Bahriye bir yıl sonra kapatıldı ancak duyulan ihtiyaç üzerine 1845'te (Hicrî 1261) tekrar açıldı ve 1877 yılına kadar etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürdü. Nitekim Meclis-i Bahriye'nin bu döneminde ele aldığı konular ve yürüttüğü faaliyetlere dair bazı akademik çalışmalar mevcuttur.⁹

Bu makalede Meclis-i Bahriye'nin 1877 yılında isim değişikliği yapılarak Şûrâ-yı Bahriye adını almasından 1914 yılında lağvedilmesine kadar olan süreçteki kurumsal yapısı, çalışma usulü ve faaliyetleri ele alınacaktır. Bahriyede karar alma ve uygulama süreçlerine etkisi ve zamanla bunun nasıl bir değişime uğradığı sorularına cevap aranacaktır. Böylece askerî hiyerarşi içinde yer alan bir müzakere ve karar alma kurumunun bürokratik olarak ne derece işlevsel bir konumda bulunduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın büyük ölçüde II. Abdülhamid dönemini içine almasından dolayı padişahın kendine has bir yönetim anlayışı ve Yıldız Sarayı'nda kurduğu komisyonlarla

⁶ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye*, Tabhâne-i Âmire, Hicri 1263, 33-38; Kemal Beydilli, "Mahmud II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 27, (Ankara: 2003), 355.

⁷ Osmanlılarda deniz kuvvetlerinin başı ve idarecisi kapudan paşa tarafından idare edilen ve kaptan paşalık olarak da isimlendirilen kaptan-ı deryâlık makamı hakkında bkz. İdris Bostan, "Kapudan Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 24, (İstanbul 2001), 354-355.

⁸ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1329), 39.

⁹ Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslâhat Hareketleri ve Bahriye Nezâreti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, 2. Baskı, (Ankara: TTK Yayınları, 2001), 134-169; Aynı müellif, "Bahriye Meclisi'nin Kuruluşu ve Önemi", *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, (İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası Yayınları, 1986), 102-113. Ayrıca bkz. Beyza Şeyhoğlu, *Tanzimat Dönemi'nde Bahriye Alanında Yapılan İslâhat Hareketleri ve Bahriye Meclisi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Ankara: 2021), 40-82.

Bâbüâlî'nin yetkilerini sarayda toplamasının¹⁰ Şûrâ-yı Bahriye'yi nasıl etkilediği sorusu da önem arz ettiğinden bunun cevabı da aranacaktır. Konuya dair daha evvel yapılmış bir çalışma bulunmadığından bu araştırma büyük ölçüde arşiv vesikalarına müracaat edilerek hazırlanmıştır.

1. Meclis-i Bahriye'den Şûrâ-yı Bahriye'ye Bir Kurumun Dönüşümü

Bünyesinde zamanla farklı daireler bulundursa da 1873 yılında gerçekleşen son teşkilat yapılanmasında Meclis-i Bahriye bünyesinde Bahriye, Nizâm, Levâzım ve İmâlât olmak üzere dört daire mevcuttu.¹¹ II. Abdülhamid'in tahta çıkışından bir yıl sonra Temmuz 1877'de Meclis-i Bahriye'nin adı padişah tarafından Şûrâ-yı Bahriye olarak değiştirildi. Bu isim değişikliğine niçin ihtiyaç duyulduğu sorusunun cevabı şimdilik tespit edilemedi. Bahriye Nezareti tarafından bağlı birliklere yapılan tebligatta “*Bahriye Meclisi nâminın Şûrâ-yı Bahriye'ye tahvili hususuna irade-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhî müteallik ve şerefsudûr buyrularak icâbı icra kılınmıştır*” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir.¹²

Meclis-i Bahriye ile aynı görev tanımına sahip olan Şûrâ-yı Bahriye'nin bu dönemdeki teşkilat yapısında Bahriye, Levâzım, Nizâm, İmâlât ve Sıhhiye olmak üzere beş dairesi mevcuttu. Bu teşkilat yapısının büyük ölçüde Meclis-i Bahriye'den intikal ettiği görülmektedir.

2. Şûrâ-yı Bahriye Teşkilatında 1879 ve 1880 Yılında Yapılan Düzenlemeler

2.1. 1879 Yılı Düzenlemesi

1879 yılının temmuz ayında (Receb/Şaban 1296) Şûrâ-yı Bahriye'nin yapısında kısmi bir düzenlemeye gidilerek Levâzım Dairesi, Bahriye Dairesi'nin bünyesine alındı.¹³ Bahriye ve Nizâm daireleri aynen bırakıldı. İmâlât ve Sıhhiye daireleri ise lağ-vedildi. Bu iki dairenin görev kapsamındaki işler Bahriye Nezareti bünyesindeki farklı dairelere verildi. Böylece Şûrâ-yı Bahriye bünyesinde sadece Bahriye ve Nizâm daireleri kaldı. Daha evvel mevcut olan Muayene Komisyonu'nun ise devamına karar verildi. Düzenlemeyi yapan Şûrâ-yı Bahriye Riyaseti böyle bir küçülmeye gidilmesindeki amacı, bahriye merkez ve taşra teşkilatı personel kadrolarına çeki düzen verilerek

¹⁰ Sultan II. Abdülhamid'in devlet yönetimi anlayışına ilişkin bkz. Ali Akyıldız, “II. Abdülhamid'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbüâlî'yle (Hükümet) İlişkileri”, *Osmanlı: Siyaset*, II. Cilt, (Ankara: 1999), 286-297.

¹¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA), Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM.) 453/30. Lef 1. Sadaret'in 16 Nisan 1289 (28 Nisan 1873) tarihli tebligatı.

¹² BOA, Deniz Tarihi Arşivi Şûrâ-yı Bahriye Defterleri (DTA, ŞUB.d.) 7/20. Şûrâ-yı Bahriye Müzekkeresi, 10 Temmuz 1293 (22 Temmuz 1877), DTA. MKT. 6080/71. Bahriye Nezareti Mektubi Kalemi tebligat sureti, 16 Temmuz 1293 (28 Temmuz 1877). Vesikanın sureti için bkz. EK-1.

¹³ Bahriye Nezareti bünyesindeki daireler arasında bulunan Levazım Dairesi, 25 bin kuruştan aşağı olan eşya ve levazımat satın almakla mükellef olup söz konusu miktardan yukarı olan satın alımların ise Şûrâ-yı Bahriye bünyesindeki Bahriye Dairesi'ne ait olduğu da yeni düzenlemede açıklanmıştı. Bkz. BOA, İ.DH. 787/63970. Lef 3.

tasarrufa gidilmesi olarak açıkladı.¹⁴ Lağv edilen veya birleştirilen dairelerdeki bahriye ümerâ ve zabıtlarının emekliliğe sevk edilmesiyle sağlanacak tasarruf miktarına dair Şûrâ-yı Bahriye tarafından mukayeseli, mufassal bir tablo hazırlandı ve yapılan yeni düzenleme sayesinde aylık 76.450 kuruş tasarruf sağlanacağı açıklandı.¹⁵ Konu padişaha arz edildiğinde işlerin aksamaması kaydıyla bu yeni düzenlemeye onay verildi.¹⁶

2.2. 1880 Yılı Düzenlemesi

Yukarıda bahsedilen düzenlemenin üzerinden sekiz ay geçtikten sonra 1 Mart 1880 tarihinde yeni bir düzenlemeye gidildi. Şûrâ-yı Bahriye Reisi Ferik Hasan Hüsnü Paşa¹⁷ ile ikisi mirliva, ikisi miralay, ikisi kaymakam (yarbay) rütbesindeki altı Şûrâ-yı Bahriye azasının onayladığı Bahriye Tensikâtı kararları konumuz açısından önemlidir. Alınan kararda, metinde aynen geçen ifadeyle Şûrâ-yı Bahriye'nin yani admiralty'nin bahriye-nin bütün umur ve hususlarının idare merkezi olduğu ifade edildi. Şûrânın bir reisi ve bir de ikinci reisi ile birlikte dört daimi azası bulunacaktı.¹⁸ Böylece bir ikinci reislik makamı ihdas edilirken aza sayısı dokuzdan dörde düşürüldü. Fakat daha sonraki yıllarda aza sayısının tekrar ona kadar çıktığı zamanlar oldu. Alınan bu kararlara Şûrâ-yı Bahriye azasından biri mirliva, ikisi miralay üç kişinin red oyu vermesi de dikkat çekmektedir.¹⁹

Yeni düzenlemede Şûrâ-yı Bahriye reisi ile azalarının görev tanımları da yapıldı. Reis, devlet gemilerinin icap eden yerlere sevk, subayların terfi ve tayinleri gibi işlere bakacaktı. İkinci reis, reisin işlerine yardım edecek, o bulunmadığı zamanlarda vekillik yapacak ve muhasebe dairelerinin işlerine bakacaktı. Birinci aza Tersâne-i Âmire ve donanma-yı hümayun ile bahriye askerleri için ihtiyaç duyulan eşya, giyecek, erzak ve levazımın tedarik ve satın alımından, satılacak şeylerin müzayede usulü ile satılmasından sorumluydu. İkinci aza deniz nakliyatı işlerinden, üçüncü aza subayların sicil-i ahvâl defterlerinin²⁰ tanzim ve muhafazasından mesuldü. Dördüncü aza subayların nişan ve madalya defterinin tertibinden sorumluydu. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye reisi (Bahriye Kurmay başkanı), Bahriye Muhâkemât Dairesi reisi, Bahriye Sıhhiye Dairesi reisi,

¹⁴ BOA, *DTA, Meclis-i Bahriye Defterleri (MB.d.)* 125/25. Bahriye Nezareti'nden Sadaret'e. 29 Haziran 1295 (11 Temmuz 1879).

¹⁵ BOA, *İ.DH.* 787/63970. Lef 1-5; BOA, *DTA. MB.d.* 125/25. 30 Haziran 1295 (12 Temmuz 1879).

¹⁶ BOA, *İrade Dâhiliye (İ.DH.)* 787/63970. Lef 5. 30 Haziran 1295 (12 Temmuz 1879); BOA, *DTA. MB.d.* 125/25. 30 Haziran 1295 (12 Temmuz 1879).

¹⁷ Hasan Hüsnü Paşa, birkaç yıl sonra bahriye nazırı olarak atanacak ve 22,5 yıl gibi uzun bir süre nazırlık koltuğunda oturacaktı. Paşanın hayatı ve faaliyetlerine dair bkz. Mehmet Korkmaz, *Bahriyede Bir Ömür Sultan II. Abdülhamid'in Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2022), 21-257.

¹⁸ BOA, Yıldız Perakende Askerî (*Y.PRK.ASK.*) 11/19. s. 2. (Vesikanın sureti için bkz. EK-2).

¹⁹ Alınan kararlara ret veren Şûrâ-yı Bahriye azaları Mirliva Hüsnü, Miralay Mehmed ve Miralay Mehmed İzzet beylerin kararın altına düştikleri şerhte, "Tensikâtı kemal derecede arzu edenlerdeniz. Fakat tensikâtın ruhu mesabesinde tarafımızdan vuku bulan bütün ihtarlara itibar edilmediği gibi tarafımıza hakaret de görüldüğünden muhalif reyde bulunmaya mecbur kaldık" şeklindeki ifadeleri dikkat çekicidir. Bkz. BOA, *Y.PRK.ASK.* 11/19. s. 10.

²⁰ Sicil-i ahvâl defterleri, Osmanlılarda devlet memurlarının sicil kayıtlarını içine alan defterlere verilen addır.

Bahriye Merkez Hastanesi kumandanı ve Tersâne-i Âmire kumandanı Şûrâ-yı Bahriye'nin tabii azalarıydı.²¹

Şûrâ-yı Bahriye'nin teşkilat yapısı, daireleri, personeli ve görev tanımı 1880 yılındaki düzenlemede ayrıntılı olarak yer aldı. Buna göre Harbiye, Muhâkemât, Sıhhiye, Muhâsebât, Tersâne Memûriyeti ve Liman Dairesi olmak üzere altı daire mevcut olup bunların altında şubeler teşkil edilmişti.

2.2.1. Harbiye Dairesi Şubelerinin Görevleri

Harbiye Dairesi bünyesinde altı şube vardı. Birinci Şube, personelin kurallar dâhilinde hareket etmelerini sağlamak ve harp gemilerinin filo manevralarını icra etmek maksadıyla talimatlar hazırlamakla mükellefti. Gemilerin harbe hazırlanması, günlük jurnallerinin ve muhasebe defterlerinin düzenli tutulması, gözetleme ve ölçüm aletlerinin eksiksiz olması ve Tersâne-i Âmire'nin masraflarının kontrolü şubenin vazifeleri arasındaydı.

İkinci Şube, seyrisefâin memurlarını seçme, gemiler için gerekli alet ve edevatı tanzim, yayınlanacak eserleri inceleme, gemilerde bulundurulacak haritaları kontrol ve deniz haritalarını çıkarma işlerine bakardı.

Üçüncü Şube, donanma gemilerinin seferber hâle getirilmesinden, haberleşme planlarının yapılmasından, seyir ve devr-i çark jurnallerin incelenmesinden, almanak ve bahriye askerî salnamesi ile bahriye ceridesinin tanzim ve neşrinden sorumluydu. Osmanlı deniz harplerine dair vesikaların tertibi ve muhafazası, deniz tarihine ilişkin tarih kitaplarının satın alınması, gemilerdeki kütüphanelerin tertip ve tanzimi de bu şubenin sorumluluğundaydı. Ayrıca yabancı devletlerin deniz gücünün incelenmesi, deniz manevraları ve deniz harp sanayisine dair gelişmelerin takibi ve bu maksatla Avrupa'da bulunan ataşenavallarla muhabere yapılması, askerî bahriye istatistiğini tanzimi gibi işlere bakardı. Bahriye matbaasının idaresi de bu şubeye aitti.²²

Dördüncü Şube, Bahriye Kanunnamesi ile Bahriye Ceza Kanunnamesi'nin ve benzeri bahriye nizamnamelerinin tertip ve tanzimi ile kitap tercümesi işlerinden sorumluydu.

Beşinci Şube, Tersâne-i Âmire Fişek ve Baruthanesi'nde imal edilen yanıcı maddelerin imaline ve donanmaya verilmekte olan hartuçlar ile cephe sandıklarının intizamına nezaret ederdi. Torpido istimbotlarının teknik hususlarına ve imalatına nezaret edilmesi, denemelerinin yapılması, bunlara ilişkin kitapların tercümesi şubenin görevleri arasındaydı. Bahriye istihkâmâtı için gerekli alet ve edevatı gemilerde bulundurmak da şubenin vazifesiydi. Altıncı Şube ise Harbiye Dairesi'nin umumi makbuz ve sarfiyatını tetkikle sorumluydu.²³

²¹ BOA, Y.PRK.ASK. 11/19. s. 2.

²² BOA, Y.PRK.ASK. 11/19. s. 3.

²³ BOA, Y.PRK.ASK. 11/19. s. 3.

Diğer taraftan yukarıdaki görev tanımları açıklanan her şubede kâtipler istihdam edilmekte olup bunların çalışma usullerine dair hususi bir talimatname de yayınlanmıştı.²⁴

2.2.2. Muhâkemât Dairesinin Görevi

Muhâkemât Dairesi'nin görevi hukuki işlere bakmaktı. Divan-ı harpler tarafından verilen hüküm ve kararların incelenmesi ve temyizi bu daire tarafından yapıldı. Yine subaylardan vefat edenlerin dul ve yetimlerine maaş tahsisi ile askerlik başvurusunda bulunanların işlemlerine de bakardı.

2.2.3. Sıhhiye Dairesi'nin Görevi

Tabip, eczacı ve sağlık çalışanlarından gelen raporları değerlendirmek, sağlık istatistiklerini tanzim dairenin temel vazifeleri arasındaydı. Bahriye Merkez Hastanesi ile mevkilerdeki bahriye hastaneleri bu daireye bağlıydı.²⁵

2.2.4. Muhasebât Dairesi'nin Görevi

Muhasebât Dairesi bahriyenin bütün masraf ve bütçelerini incelerdi. Ayrıca irâde-i seniyyeler (padişah emirleri), personelin künye ve askerî kayıtları ile askerî bahriye eğitimi veren mekteplerde ve talim gemilerinde bulunan öğrencilerin kayıtları bu dairede tutulurdu. Carî işlemi sona eren evrak ve defterleri de muhafaza ederdi.

2.2.5. Tersane Memuriyeti'nin Görevi

Tersane Memuriyeti ise Tersâne-i Âmire ve bünyesindeki fabrikalar, imalathaneler, havuzlar ve taşradaki tersanelerin inzibatından ve düzenli işletilmesinden sorumluydu. Bu memuriyetin altında bir Muayene Komisyonu vardı. Komisyon, tersane ile bağlı birimlerinde işlerin usulüne uygunluğunu denetler, tamir ve teçhiz edilen gemileri kontrol ederdi. Gemilerin silah, mühimmat ve teçhizat açısından bir eksikliğinin olup olmadığına bakardı.²⁶ Diğer taraftan Osmanlı bahriyesi içinde bünyesinde bulundurduğu daireler ve şubelerle başlı başına bir teşkilatı bulunan Tersâne-i Âmire'de Osmanlı deniz kuvvetlerinin ve tersanelerinin iyi idare edilmesine yönelik olarak teşkil edilmiş olan Meclis-i Tersâne-i Âmire adıyla 1868 yılında bir meclis teşkil edilmişti. Hakkında fazla malumat bulunmayan bu meclisin bir reisi ile dokuz azası bulunuyordu.²⁷ Söz konusu meclisin faaliyetlerinin ne zamana kadar devam ettiğini tespit etmek mümkün olmamıştır.

2.2.6. Liman Dairesi'nin Görevi

Şûrâ-yı Bahriye'ye bağlı bir diğer daire Liman Dairesi'dir. İstanbul Limanı'na gelen her geminin liman işlemlerini icra, taşra limanlarına ve liman reislerine ait

²⁴ Şûrâ-yı Bahriye Heyet-i Kalemîyesinin Vezâif-i Dâhiliyesi (İstanbul: Bahriye Matbaası, 1301) 9 s.

²⁵ BOA, Y.PRK.ASK. 11/19. s. 3-4.

²⁶ BOA, Y.PRK.ASK. 11/19. s. 5-7.

²⁷ Meclis-i Tersâne-i Âmire nizamnamesi için bkz. BOA., DTA. MB.d. 74/1-7. 27 Nisan 1284 (9 Mayıs 1868).

hususların ifası, ticari gemilerin teftişi ve Bahriye Ticaret Mektebi'ne nezaret etmekle görevliydi.²⁸

Ayrıca bir daire seviyesinde ve Şûrâ-yı Bahriye'ye doğrudan bağlı bulunan bir diğer birim Merkez Sefinesi idi. Bu gemi Tersâne-i Âmile sahasında bulunurdu. Miralay rütbesinde bir kaptanı ve günümüzdeki yarbay rütbesinin karşılığı olan kaymakam rütbesinde bir muavini ile subay ve gemi kâtipleri mevcuttu. Başlıca görevleri; bahriye sınıfına tefrik edilmiş acemi askerlerin kayıtlarını tutmak, bunların elbise ve diğer istihkakını vermek, gemilere ve sair mevkilere tayin edilen zabıt ve askerlerin naklini icra etmek, Karaköy Köprüsü'nden (Cisr-i Mahmûdiye) içeri giren gemilerin liman işlemlerini ve muhafazasını sağlamaktı.²⁹

2.3. Levazım Dairesi'nin 1904'te Yeniden Teşkili

Diğer taraftan Şûrâ-yı Bahriye'nin teşkilinde beş daireden biri olan Levazım Dairesi yukarıda da açıklandığı üzere 12 Temmuz 1879 tarihinde Şûrâ-yı Bahriye bünyesindeki Harbiye Dairesi içine alınmıştı. Ancak Harbiye Dairesi'nin bahriyeye ait neredeyse bütün meselelerin müzakere mercii olması sebebiyle iş yoğunluğu fazlaydı. Bir de levazım işleri için vakit gözetilmeksizin neredeyse her gün müracaatta bulunulması dairenin meşguliyetini daha da artırmıştı. Bu durumun Şûrâ-yı Bahriye'nin mühim ve acil meselelerine vakit ayırmasına mani olduğu, işlerden birçoğunun tehirine veya bekletilmesine yol açtığı görüldü. Nitekim levazım ve satın alma işlemlerinin daha süratli ve kolay işlenmesini sağlamak maksadıyla 1904 yılının ocak ayında Levazım Dairesi'nin yeniden teşkili uygun görüldü. Eskiden olduğu üzere Şûrâ-yı Bahriye'ye bağlı bir daire olarak tekrar teşkil edilerek faaliyete geçirildi.³⁰

3. Şûrâ-yı Bahriye'nin İşleyişi ve Müzakere Konuları

Şûrâ-yı Bahriye reisliği makamında bulunmak şüphesiz prestijli bir görev olup reis, bahriye nazırından sonra gelen ikinci adam pozisyonundaydı. Sultan II. Abdülhamid'in saltanatı döneminde Mabeyn-i Hümayun'dan Bahriye Nezareti'ne ve Şûrâ-yı Bahriye'ye ayrı ayrı gönderilen bir tebligatta nazırın ve Şûrâ-yı Bahriye reisinin padişah buyruğuyla Mabeyn-i Hümayun'a davet edilmeleri bu makama verilen ehemmiyeti gösterir.³¹ Bu durum Şûrâ-yı Bahriye reisinin bahriye nazırının altında sıradan bir daire başkanı gibi bir statüden ziyade bahriyede nazırdan sonra gelen ikinci adam rolünde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Her ne kadar Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi reisinin yani kurmay başkanlarının da etkili oldukları ifade edilebilirse de protokolde Şûrâ-yı Bahriye reisleri daha öndeydi. Nitekim Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın nazırlığının son dönemine rastlayan 1902-1903 yıllarında yaşlılığına bağlı

²⁸ BOA, Y.PRK.ASK. 11/19. s. 8-9.

²⁹ BOA, Y.PRK.ASK. 11/19. s. 8. BOA, DTA. ŞUB.d. 58/19. Merkez Sefinesinin nizamnamesi için ayrıca bkz. *Tersâne-i Âmile Merkez Sefinesi Nizamnamesi* (İstanbul: Bahriye Erkân-ı Harbiye Matbaası, 1297), 23 s.

³⁰ *Ceride-i Bahriye*, Sayı 385, 30 Kanun-ı Evvel 1319 [12 Ocak 1904], s. 177-178.

³¹ BOA, Mabeyn-i Hümayûn İradeleri (MB.İ.) 109/100. 26 Teşrin-i Evvel 1297 (7 Kasım 1881).

hastalıkları sebebiyle katılamadığı bazı resmi programlara vekil olarak Şûrâ-yı Bahriye Reisi Çerkez Mehmed Muzaffer Paşa'yı göndermesi bunun bir delilidir.³²

Şûrâ-yı Bahriye'nin bürokratik işleyişine bakıldığında, Mabeyn-i Hümayûn vasıtasıyla veya Bâbîâlî'den Bahriye Nezareti'ne gelen tebligat veya tezkireler bahriye nazırınca görüldükten sonra ilgili daireye havale edilirdi. Eğer konuya ilişkin müzakere edilecek bir husus varsa bahriye daireleri konuyu Şûrâ-yı Bahriye'ye intikal ettirirdi. Benzer şekilde Bahriye Nezareti'nce yapılması kararı alınıp da hükûmetin onayına sunulacak hususlar da yine Şûrâ-yı Bahriye'de müzakere edilir, mazbatası hazırlanır ve nazırın imzasıyla Bâbîâlî'ye gönderilirdi. Şûrâ-yı Bahriye'de hangi konuların müzakere edildiğini, hangi kararların alındığını sistematik olarak takip etmek mümkündür. Şûrâda görüşülen meselelerin kayıt altına alındığı müzekkere, mazbata ve ilam defterlerinin günümüze muntazam bir surette ulaşmış olması bu konuda araştırma yapacak olan tarihçiler için önemli veriler sunmaktadır.³³

Şûrâ-yı Bahriye'de görüşülen ve alınan bazı kararlara bakıldığında bunlar arasında bahriye teşkilatının yeniden tanzimi, terfi ve atamalar dikkat çekmektedir. Birkaç özel örnek vermek gerekirse mesela bahriye kâtiplerinin iş disiplinlerinin düzenlenmesine ilişkin bir Şûrâ-yı Bahriye kararı önem arz etmektedir. Karar nazırın da onayı alındıktan sonra bahriye dairelerine tebliğ edilmiş ve devletin mühim işlerinin geciktirilmeden vaktinde icrası icap ettiği hâlde dairelerine havale edilen evrakın muamelesinin uzun sürdürülmemesi istenmişti. Bahriyede bürokratik işlerin gecikmeye sebep olmasının zabıt ve kâtiplerin zamanında mesaiye gelip gitmemelerinden kaynaklandığı açıklanmıştı. Mesai saatlerine dikkat edilerek işlerin aksatılmaması, memurların işlerini ihtimamla yapmaları ve o günün işini ertesi güne bırakmamaları ihtarında bulunularak aksi takdirde haklarında tahkikat yapılacağı da bildirilmişti.³⁴ Bu ihtara rağmen işlerin istenildiği gibi gitmediğinin görülmesi üzerine aradan bir buçuk yıl geçtikten sonra şûrâda alınan kararın icrası için Bahriye Nezareti tarafından dairelere bir tebligat yapılarak ihtar tekrarlandı.³⁵ Fenerler imtiyazının verilmesi,³⁶ Ereğli Maden-i Hümayunu'nun

³² 1902 yılında Bahriye Mektebi'nden mezun olanların diplomalarını almak üzere Bahriye Nezareti'ne gelen yeni mezun teğmenlere diplomalarını nazırın vekil olarak tayin ettiği Çerkez Mehmed Muzaffer Paşa vermişti. Bkz. Emin Yüce, *Meslek Hayatım*, Deniz Müzesi İhtisas Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü. Demirbaş nr: 3133, s. 59.

³³ Şûrâ-yı Bahriye ve ondan önce aynı işlevle faaliyet gösteren Meclis-i Bahriye'nin müzekkere, mazbata ve ilam defterlerinden yaklaşık 910 cildi (bunun 769'u Şûrâ-yı Bahriye'ye aittir) günümüze ulaşmış olup bunlar 2021 yılı Mart ayına kadar Deniz Müzesi bünyesinde bulunan Deniz Tarihi Arşivi koleksiyonları arasında yer almaktaydı. Koleksiyon, mezkûr yıldan itibaren Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi gereği Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'ne nakledilmiş olup hâlihazırda arşivin araştırma salonundaki bilgisayardan erişim sağlanabilmektedir. Bahriye Nezareti'nden intikal eden arşivlik malzeme ve muhtevasına ilişkin bkz. Mehmet Korkmaz, "Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi'nin Önemi", 2. *Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi*, Bildiriler c. II, (Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019), 751-769.

³⁴ BOA, *DTA, MKT*. 306/15. 8 Mart 1295 (20 Mart 1879).

³⁵ BOA, *DTA, MKT* 306/9. 17 Eylül 1296 (29 Eylül 1880).

³⁶ BOA, Hariciye Nezareti Tahrirat Odası Evrakı (*HR.TO.*) 521/63. 12 Mayıs 1295 (24 Mayıs 1879).

hesaplarının yerinde tetkiki,³⁷ İstanbul'dan gönderilecek olan komodorlara verilecek talimatnamenin hazırlanması,³⁸ donanmanın filolara taksimi ve hangi gemilerin hangi sahil ve limanlarda vazife yapacakları,³⁹ Tersâne-i Âmire'de Sanayi-i Bahriye Alayı'nda mevcut taburların mevcudunun azaltılması ve bir sıbyan taburunun teşkili,⁴⁰ sahillerde inşa edilecek liman, tersane ve havuz mevkilerinin keşfi ve inşa kararı gibi hususlar Şûrâ-yı Bahriye'de görüşülen konular arasındaydı.⁴¹

Amirallerin emekliliğe sevk edilmesi işlemleri de Şûrâ-yı Bahriye tarafından alınan karar neticesi icra edilirdi. Mesela gözlerindeki rahatsızlık sebebiyle Ferik Zihni Paşa, hastalığı sebebiyle Miralay Abaza Ahmed Bey, eski Şûrâ-yı Bahriye Reisi Ahmed Paşa, Bahr-i Ahmer Kumandanı Hüseyin Paşa, İzmit Tersânesi Kumandanı Arif Paşa ve Sıhhiye Dairesinde görevli Ömer Paşa istihdamlarına lüzum kalmadığı gerekçesiyle emekli edilmişlerdi.⁴² Erzak müteahhitleriyle mukavele imzalanması, yeni satın alınacak veya inşa edilecek gemilerin ve torpidoların hangi teknik özelliklere sahip olması gerektiği, gemide isyan çıkaranlar hakkında ne suretle hareket edileceği, limanlardaki karantina merkezlerinde uygulanacak esaslar, bahriye nizamnamelerinde yapılacak tadilat ve benzeri pek çok konunun Şûrâ-yı Bahriye'nin gündemine gelmiş olması görüşülen konuların çeşitliliği göstermektedir.⁴³

Diğer taraftan 31 Mart Vak'asının cereyan ettiği karışıklıklar sırasında yaşanan bir olay doğrudan Şûrâ-yı Bahriye'yi ilgilendirdiğinden kısaca değinilmesi yerinde olacaktır. Şûrâ üyeleri 22 Nisan 1909 tarihinde toplantı hâlindeyken Mülazım-ı evvel Filibeli Mehmed ve Sultaniye Vapuru Süvarisi Mülazım-ı sâni Vakfikebirli Mehmed adlı iki bahriye subayı toplantı odasını bastı. Bu sırada “*Biz askerın vekiliyiz. Asker sizi kabul etmiyor, hepiniz istifa edip buradan gidin. Asker, bir önceki nazır Ferik Arif Hikmet Paşa'ya istiyor. Sadaret'e telgraf çekiniz. Biz Bâbîâli'ye gideriz*” diye bağırıldılar.⁴⁴ Baskın sırasında nazırın değiştirilmesi durumunda yeni nazır resmî olarak selamlamak için Bahriye Divanhanesi iskelesine birtakım askerler ile bandocu askerler de getirilmişti. Bunlar Tersâne-i Âmire'ye girip çıkan bazı askerleri de kendi taraflarına çektiler. Daha sonra adı geçen iki bahriye zabiti, askerleri itaatsizliğe teşvikten ve Şûrâ-yı Bahriye

³⁷ BOA, Yıldız Mütenevvia (Y.MTV.) 88/214. 26 Kanun-ı Evvel 1299 (7 Ocak 1884).

³⁸ BOA, Y.MTV. 7/81. 21 Kanun-ı Evvel 1296 (2 Kasım 1881).

³⁹ BOA, Y.MTV. 8/55. 19 Kanun-ı Sani 1297 (31 Ocak 1882).

⁴⁰ BOA, Y.MTV. 11/74. 5 Haziran 1299 (17 Haziran 1883). Bahriye Sanayi alay ve taburlarına ilişkin bkz. Burcu Kurt, “Osmanlı Donanmasında Modern Teknolojiyi Yakalamak: Bahriye Sanayi Alayları”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 28, 2015/1, 79-111.

⁴¹ BOA, Y.MTV. 50/48. 25 Mayıs 1891 (13 Mayıs 1307).

⁴² BOA, DTA, MB.d. 125/24, 71. 12 Nisan 1295 (24 Nisan 1879).

⁴³ BOA, DTA, ŞUB.d. 59/25, 55, 105-106; ŞUB.d. 116/59, 142.

⁴⁴ BOA, DTA, ŞUB.d. 723/121. 21 Nisan 1325 (4 Mayıs 1909) tarihli Şûrâ-yı Bahriye Mazbatası. Baskın yapanların ismini verdikleri Arif Hikmet Paşa 5 Ağustos 1908-10 Şubat 1909 tarihleri arasında bahriye nazırlığı yapmıştı. 31 Mart Olayı'nın bastırılmasından sonraki ilk kabine değişikliğinde 5 Mayıs 1909'da ikinci defa bahriye nazırlığına atanan Arif Hikmet Paşa, bu görevini 1910 yılının Ocak ayına kadar sürdürdü. Bkz. Sinan Kuneralp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)* (İstanbul: İSİS Yayınları, 1999), 3; Cevdet Küçük, “Abdülhamid II”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: 1998), 223.

heyetine karşı edep dışı hareketlerinden dolayı Divân-ı Harbe sevk edildi. Bunların sırf hükûmete müdahaleye teşvik maksadıyla geldikleri mütalaasında bulunularak Divân-ı Harb-i Örfi'ye gönderilmelerine Şûrâ-yı Bahriye tarafından karar verildi.⁴⁵ Baskın olayı Şûrâ-yı Bahriye'nin tarihinde yaşanmış müessif bir vaka idi ve üyeler baskına dair hazırladıkları mazbata ile daha evvel bahriye işlerine dair farklı türdeki meselelere sıra dışı bir konu ekleyerek tarihe kayıt düştüler.

4. II. Meşrutiyet Döneminde Şûrâ-yı Bahriye'nin Lağvı ve Şûrâ-i Âlî-i Bahrî'nin Teşkili

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra devletin birçok kurumunda olduğu gibi başta Harbiye ve Bahriye nezaretleri gibi askerî kurumlarda da ıslahat çalışmaları başlatıldı. Bahriyedeki reform programını uygulamak üzere daha önceki dönemlerde örneklerine sıkça rastlandığı üzere İngiltere'den askerî uzmanlar getirildi. Birinci Dünya Harbi'nin başlamasına kadar sırasıyla Amiral Gamble, Amiral Williams ve Amiral Limpus başkanlığındaki askerî misyonlar İstanbul'a gelerek reform çalışmalarında bulundular.⁴⁶

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası gelen İngiliz ıslah heyetlerinin programlarında Bahriye Nezareti teşkilatının düzenlenmesi de vardı. Bu kapsamda Şûrâ-yı Bahriye 1912 yılının şubat ayında vazifeleri Erkân-ı Harbiye-i Bahriye'ye (Birinci Daire) verilerek lağv edildi.⁴⁷ Ancak aradan yedi ay geçtikten sonra 1912 yılının Eylül ayında Şûrâ-yı Âlî-i Bahrî adıyla tekrar açılması uygun görüldü. Şûrâ-yı Âlî-i Bahrî'nin görevi bahriye dairelerinde hazırlanan nizam, kanun ve raporları değerlendirmek, yeni inşası icap eden fabrika, tersane ve mektepler ile bin lirayı aşan tamirat, tadilat ve satın alınması icap eden cephane, mühimmat ve silahların cins ve miktarı ile tedarik usulünü araştırmak, siparişi gerekli görülen büyük ve küçük harp gemilerine ilişkin hususlarda mütalaa hazırlamak olarak açıklandı. Donanma kumandanı ile komodorların ve zırhlı kruvazör süvarilerinin tayini, bahriye dairelerinin taleplerinin değerlendirilmesi, nezaretten havale edilecek mühim ve fevkalade hususlar ile bahriye bütçesi hakkında mütalaada bulunmak da görevleri arasındaydı. Şûrâ en az on beş günde bir kere bahriye müsteşarının yahut bahriye nazırının başkanlığında toplanacaktı. Toplantıya masraf reisi ile Birinci, İkinci ve Altıncı dairelerin reisleri katılacaktı. Donanma-yı Hümayun İstanbul'da bulunduğu zamanlarda donanma kumandanı ile komodoru da toplantıya dâhil olacaklardı.⁴⁸ Bahriye Nezareti'nin resmi süreli yayını *Ceride-i Bahriye*, Şûrâ-yı Âlî-i

⁴⁵ BOA, DTA, ŞUB.d. 723/121. 21 Nisan 1325 (4 Mayıs 1909) tarihli Şûrâ-yı Bahriye Mazbatası.

⁴⁶ II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası gelen İngiliz bahriye misyonları ve faaliyetlerine ilişkin bkz. Yaşar Bedirhan ve Figen Atabey, "Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Danışmanlar (1808-1918)", *Turkish Studies*, (c. 8/5, Bahar 2013), 133-136.

⁴⁷ BOA, Bâbîali Evrak Odası (BEO.) 4005/300325. Lef 1. 5 Şubat 1327 (18 Şubat 1912).

⁴⁸ *Bahriye Salnamesi*, 18. Tertip, (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1328), s. 27; *Ceride-i Bahriye*, 21 Eylül 1328, Sayı 591, s. 1650. *Ceride-i Bahriye*'nin Şûrâ-yı Âlî-i Bahrî'nin teşkiline dair bu haberinin hemen devamında aynı irâde-i seniyye ile Bahriye Divân-ı Harb-i Dâimisi nezdinde bir Müdde-i Umûmîlik

Bahrî'nin bir istişare heyeti olduğu ve bütün bahriye dairelerinin böyle bir istişareden ayrı hareket edemeyeceği yorumunda bulunmuştu.⁴⁹ Yeni teşkil edilen meclisin görev tanımını Şûrâ-yı Bahriye ile hemen hemen aynıydı. Zaten adı her ne kadar Şûrâ-i Âlî-i Bahrî olsa da eskiden kalma alışkanlıkla bahriyeliler arasında söz konusu meclis Şûrâ-yı Bahriye olarak anılmaya devam etti.⁵⁰

Diğer taraftan Şûrâ-yı Bahriye'nin II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki yıllarda kısa süreliğine "Meclis-i Rûesâ-yı Bahriye" adıyla fonksiyonunu sürdürdüğü deniz tarihçileri Safvet Bey ve Ali Haydar Emir'in eserlerinde ifade edilmektedir.⁵¹ Ancak resmî arşiv vesikalarında bu şekilde bir kullanıma rastlanılmadığından bu hususu teyit etmek mümkün olamamıştır.

5. Şûrâ-i Âlî-i Bahrî'nin Lağvı [1914]

İttihat ve Terakki Fırkası liderlerinden Cemal Paşa hatıralarında, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında ordu ve donanmada Enver Paşa tarafından başlatılan reform hareketlerinin denizcilğe ait kısmında ilerleme sağlanamadığını yazar. İngiliz ıslahat heyetinin tekliflerinin Şûrâ-yı Bahriye'de incelendiğini ama bir sonuca ulaşamadığını, oysa hükûmete göre yakın bir gelecekte Yunanlılarla mücadeleye girişilmesine kesin gözüyle bakıldığından hızlı bir şekilde deniz kuvvetlerinin ıslahına başlanması önemine değinir. Bu sırada Bahriye Nazırı olan Çürüksulu Mahmud Paşa'nın radikal tedbirler alacak cesarete sahip olmadığı görüldüğünden Talat Paşa ile Enver Paşa'nın verdikleri kararlar Cemal Paşa kendisinin bahriye nazırlığına getirildiğini açıklar.⁵²

1914 yılının Mart ayında Bahriye Nazırı olarak atanan Cemal Paşa, harbin başlamasından hemen sonra aynı yılın Aralık ayında kendisine ilave görev olarak 4. Ordu Kumandanlığı'nın verilmesi üzerine Suriye cephesine gider ve nazırlık ile kumandanlık görevini beraber sürdürür.⁵³ Paşa bahriyede ıslahat hususunda kendisine olan beklentiyi karşılamak üzere İngiltere'den getirilmiş olan uzmanlar tarafından gerek Bahriye Nezaretî'nin yeniden teşkilatlandırılması gerekse donanmanın ıslahı maksadıyla başlatılan girişimleri takip etti. Nazır olduğunda ilk iş olarak İngiliz ıslahat heyeti reisi Amiral Limpus ile görüştü. Gerek onun gerekse Amiral Gamble'ın hazırladığı ıslahat

Memûriyeti ihdas edildiği bilgisi de verilmekteydi. Buna göre bahriye personelinden kanuna aykırı hareketleri görülenlerin Divan-ı Harp tarafından muhakemeye alınmadan evvel haklarında ilk tahkikat icra etmek üzere bir reis ile dört azadan mürekkep ve müstakil bir tahkik heyeti teşkiline ihtiyaç duyulduğundan böyle bir düzenleme yapıldığı açıklanmıştır.

⁴⁹ *Ceride-i Bahriye*, 21 Eylül 1328, Sayı 591, s. 1650.

⁵⁰ Cemal Paşa, *Hatıralar*, Haz.: Alpay Kabacalı, 6. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012), 99-100.

⁵¹ Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, 39; A.H.E. [Ali Haydar Emir], "Osmanlı Bahriyesi: 10 Temmuz 1324'ten 10 Temmuz 1330'a Kadar", *Mecmûa-i Seneviye-i Bahriye*, Birinci Sene, (İstanbul: Bahriye Matbaası, 1331), 35.

⁵² Cemal Paşa, *Hatıralar*, 99-100.

⁵³ Cemal Paşa, Birinci Dünya Harbi başlayınca nazırlık uhdesinde kalmak üzere Suriye'deki 4. Ordu Kumandanlığı'na tayin edilmişti. 1917 yılının Aralık ayında ordu kumandanlığından ayrılarak İstanbul'a geldi. Kasım 1918'de diğer İttihatçı liderlerle birlikte ülke sınırları dışına çıktı. Bkz. M. Şükrü Hanioğlu, "Cemal Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, (İstanbul: 1993), 306-307.

raporlarını inceledi. Limpus öncelikle bahriye dairelerinin düzenlenmesini teklif etti. Hem Limpus'un hem de kendisinden önce gelen iki İngiliz amiralin yapmak istedikleri düzenlemeler Şûrâ-yı Bahriye'de bekletildiğinden İngiliz heyeti bu durumdan şikâyetçiydi. Sorumluluk almak istemeyen Bahriye Nezareti'ndeki daire reisleri kendi dairelerine ait önemli maddeler hakkında bir karar almayarak konuyu Şûrâ-yı Bahriye'ye aktarıyordu. Cemal Paşa'ya göre şûrâ ise aylar boyunca birikmiş olan işlerden kaçınarak birkaç meseleyi görüştüktan sonra dağılıyordu. Mühim işlerin aylarca beklediğini gören Cemal Paşa bu hantal yapıdan kurtulmanın şûrânın lağvından geçtiğini değerlendirdi.⁵⁴ Nitekim Şûrâ-yı Bahriye ile Bahriye Müsteşarlığını ve birkaç daireyi lağv ederek yeni teşkilatın yürürlüğe girmesini sağladı. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Riyâseti'ni nazırdan sonraki en yetkili makam hâline getirdi. Bütün dairelerin kendi işlerine ilişkin hususları bu makama bilgi verdikten sonra icra etmelerini tebliğ etti. Erkân-ı Harbiye Reisliği, donanmanın ıslahı, harp hazırlığı, zabıtların talim ve terbiyesi, harp malzemesinin, le-vazım ve iaşenin vaktinde hazırlanması gibi hususlarda ilgili daire reislerinden yazılı ve sözlü malumat talep etmeye de yetkili kılındı.⁵⁵

6. Tarihi Süreç İçinde Şûrâ-yı Bahriye İşlevselliğini Niçin Yitirmişti?

Şûrâ-yı Bahriye'nin tarihi süreç içinde kuruluş amacından uzaklaştığı yukarı açıklanmıştı. İşlevselliğini niçin ve ne zaman kaybetmeye başladığı, bunda hangi faktörlerin etkili olduğu ve sürecin nasıl geliştiği gibi sorular önem arz etmektedir. Bunlardan ilk değinilmesi gereken husus II. Abdülhamid devrinde tam 22,5 yıl gibi uzunca bir süre (1881-1903) bahriye nazırı olarak görev yapan Hasan Hüsnü Paşa'nın yönetim tarzının etkisidir. Zira Bahriye Mektebi mezunu olan, donanmanın ve bahriyenin birçok kademesinde görev yapan, Şûrâ-yı Bahriye reisliği görevinde (20 Ocak 1879 - 12 Ocak 1881) bulunduktan sonra nazır olarak atanan Hasan Hüsnü Paşa, her yönüyle donanmaya ve bahriyeye hâkim bir isimdi. Nazır olduktan sonra zamanla otoriter bir yaklaşım sergileyerek Şûrâ-yı Bahriye ile komisyonlarda alınan kararlara müdahale etmesi ve kendi görüşü doğrultusunda kararlar çıkartmaya çalışması Şûrâ-yı Bahriye'nin gücünü zayıflattı.⁵⁶ Daha nazırlığının ilk günlerinde, Şûrâ-yı Bahriye'de gündeme alınan bir konu bu açıdan dikkat çekicidir. Tersâne-i Âmire'deki işlere ait bütün hususların Şûrâ-yı Bahriye'ye müracaat edildikten ve buradan onay alındıktan sonra icrası lazım geldiği hâlde bazen şifahi emirlerle iş yapıldığının görülmesine ilişkin rahatsızlık Şûrâ-yı Bahriye'de re'sen görüldü. Böyle bir hareket tarzının mevcut düzeni ve yerleşik kuralları bozacağından bunun doğru olmayacağı açıklandı. Donanmanın tertibat ve teçhizatına ait değerlendirmelerin Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi, zabıtların tayini ve askerî nakliyat gibi konuların Liman Kumandanlığı, Tersâne ile ilgili işlerin Tersâne-i Âmire memuriyeti tarafından usul gereği Şûrâ-yı Bahriye'ye intikal ettirilmesinin icap ettiği hatırlatıldı. Şûrâ-yı Bahriye'de müzakere edilen hususların Bahriye Nezareti'nin onayına arz edilmesi ve onay alındıktan sonra icraya geçilmesinin usul gereği olduğu da ifade

⁵⁴ Cemal Paşa, *Hatıralar*, 100-101.

⁵⁵ Cemal Paşa, *Hatıralar*, 102

⁵⁶ Mehmet Korkmaz, *Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa*, 65-182.

edildi.⁵⁷ Bu konunun gündeme gelmiş olması, nazırın bazı hususlara dair emirleri şifahen vererek icra ettirmesinden kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Zaten sonraki yıllarda bu hususlarda eleştirilecek olan nazır, Şûrâ-yı Bahriye ve komisyonlarda kendi kanaatinin dışında verilen kararlara müdahale etmekle suçlanacaktı.

Nitekim dönemin bahriye zabıtlarından Emin Yüce hatıratında Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'ya meclis veya komisyonlarda itirazın mümkün olmadığını, itiraz eden subay ve memurların birkaç gün sonra İstanbul'dan uzak yerlere, Kızıldeniz veya Basra gibi mevkiilerdeki bahriye birliklerine tayin edildiklerini yazar. Hatta buralara sürgüne gönderilenlerin daha sonra terfi etmekten de mahrum bırakıldıklarına dair ifadeleri nazırın idare anlayışı hakkında bir kanaat oluşturmaktadır.⁵⁸ Emin Yüce'nin hatıratında, *"Paşa sayısı çoktu ve hepsine iş bulunmuştu. Mesela bir Şûrâ-yı Bahriye vardı ki memuriyetten gelen ve iş bulamayan birkaç paşa her vakit buraya yerleşebildirdi"*⁵⁹ ifadesini kullanması da Şûrâ-yı Bahriye'ye aza seçimine ilişkin bir kanaat oluşturmaya açısından önemlidir. Son devir deniz harp tarihçilerinden Saim Besbelli de bir makalesinde benzer ifadeler kullanarak Hasan Hüsnü Paşa'nın nazırlıktaki otoriter yaklaşımı sebebiyle bu dönemde Bahriye Nezareti'ndeki Şûrâ-yı Bahriye ve mütalaa beyan etmekle görevli diğer komisyonların işlevini kaybettiğini ifade eder.⁶⁰

Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın tutum ve davranışının Şûrâ-yı Bahriye'nin bir müzakere meclisi olmasına mani olduğu, kurumun bir istişare organı olmaktan ziyade zamanla nazırın kanaati doğrultusunda kararların alındığı bir birime dönüştüğü anlaşılmaktadır. Nazırın bu tarzda bir hareket geliştirmesi padişahın güvenini kazanmasından kaynaklanan bir özgüvene dayanmakla birlikte yine padişahın Bâbîâlî'nin yetkilerini zayıflatarak Yıldız Sarayı'nda kurduğu komisyonlar aracılığıyla bir idare tarzı benimsemesi gibi nazırın da Bahriye Nezareti'nde otoriter bir yaklaşım içine girdiği değerlendirilebilir. Nazırın bu yaklaşımının bürokrasiyi azaltarak işleri hızlandırmaya yönelik bir uygulama olarak yorumlanması ise pek makul bir yaklaşım olmayacaktır.

Şûrâ-yı Bahriye reisi ve azalarının nasıl seçildiğine de kısaca değinmek yerinde olacaktır. Zira II. Abdülhamid dönemine denk gelen Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa'nın uzun süren nazırlığı döneminde her ne kadar Şûrâ-yı Bahriye'nin gücü zayıflamış olsa da yine de bahriyenin en önemli müzakere meclisine reis ve aza olarak tayin edilmek subaylar için önemli bir prestijdi. Şûrâya tayin edilecek reis ve azalar bahriye nazırı tarafından tespit edilip onay için padişaha arz edilir ve uygun görüldüğü takdirde tayin gerçekleşirdi. Atanmak üzere onay için isimleri gönderilen reis ve azalar tanıtılırken vesikada geçen ifadeyle "muktedir" ve "mütefennin" yani işinin ehli, donanımlı ve

⁵⁷ BOA, DTA, ŞUB.d. 87/44. Re'sen Şûrâ-yı Bahriye müzekkeresi, 29 Kanun-ı Sani 1296 (10 Şubat 1881); BOA, DTA, MKT. 306/3. Bahriye Nezareti Buyruldu, 3 Şubat 1296 (15 Şubat 1881).

⁵⁸ Emin Yüce, *Meslek Hayatım*, 78. Deniz Müzesi İhtisas Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü. Demirbaş nr. 3133, (İstanbul: 1338), 71,

⁵⁹ Emin Yüce, *Meslek Hayatım*, 86.

⁶⁰ Saim Besbelli, "İstibdat Devrinin Osmanlı Donanması", *Donanma Dergisi*, (Ocak 1963, c. 76, Sayı 440), 25.

tecrübe sahibi olduklarına vurgu yapılması dikkat çeker.⁶¹ Diğer taraftan Şûrâ-yı Bahriye reislerinin neredeyse tamamı bahriyeden yetişme isimler olmakla birlikte 1893-1898 yılları arasında reislik yapan Ferik İbrahim Paşa'nın Tıbbiye Mektebi mezunu bir tabip olması ise sıra dışı bir atama ve görev olarak kayda geçmiştir. İbrahim Paşa, Şûrâ-yı Bahriye reisi olmadan önceki yıllarda şûrâda aza olarak görev yapmıştı.⁶²

II. Abdülhamid dönemine has yönetim tarzının bir yansıması olarak Şûrâ-yı Bahriye'ye padişah tarafından doğrudan aza ataması yapıldığına da rastlanılmaktadır. Mesela Yıldız Sarayı'nda Tefîş-i Umûmî-i Askerî Komisyonu'nda aza olarak görev yapan Ahmed Râtib Paşa padişah tarafından aza olarak tayin edilmiş ve haftada iki gün Şûrâ-yı Bahriye'nin toplantılarına katılmasına dair emir verilmiştir.⁶³ Bu durumu esasında padişahın Şûrâ-yı Bahriye'yi kontrol altına alma, görüşülen konulara ve alınan kararlara dair doğrudan malumat elde etme amacına yönelik bir tasarruf olarak değerlendirmek de mümkündür.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Şûrâ-yı Bahriye'ye eski işlevselliği kazandırılmak istenmişse de bunun pek mümkün olamadığı, hantal bir yapıya dönüşen meclisten verim almanın mümkün olmadığına görüldüğü Cemal Paşa'nın hatıralarından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ömrünü doldurmuş, fonksiyonunu yitirmiş, görev tanımına uygun olarak faaliyetlerini yürütemez bir duruma gelmiş olan Şûrâ-yı Bahriye 1914 yılında tamamen lağvedilerek tarihteki yerini almıştır.

Sonuç

Kaptan-ı deryânın yardımcısı ve bir Amirallik Konseyi mahiyetinde olan Bahriye Meclisi'nin 1840 yılında teşkiliyle bahriyedeki ıslahat hareketlerine istikrar kazandırılmak hedeflenmişti. Denizci olmadığı hâlde kaptan-ı deryâ olarak atanmış olan isimlerin verecekleri kararlar da artık bir meclis tarafından müzakere edilecekti. 1877 senesine gelindiğinde Meclis-i Bahriye'nin adı görev tanımı aynı kalmak kaydıyla Şûrâ-yı Bahriye Riyaseti olarak değiştirildi. Böyle bir isim değişikliğine niçin ihtiyaç duyulduğuna dair kaynaklarda bilgi mevcut değildir.

Şûrâ-yı Bahriye Riyaseti'nin teşkilat yapısında zamanla bazı değişiklikler söz konusu oldu. 1879 ve 1880 yılında yapılan düzenlemeler neticesinde kimi daireler lağve dildi ve personel sayısı azaltılarak küçülmeye gidildi. Bu durum 93 Harbi'nde Rusya karşısında alınan ağır mağlubiyet sonrası devlette uygulanan tasarruf tedbirleri gereği idi. Zira hem savaşın getirdiği maliyet hem de Rusya'ya ödenecek tazminat sebebiyle mâli olarak zor günler geçirilmekteydi.

⁶¹ Şûrâ-yı Bahriye reisliğine ilişkin bazı atamalar için bkz. BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH.) 769/62672 (22 Haziran 1878); İ.DH. 770/62722 (13 Temmuz 1878); İ.DH. 781/63487. Lef 2. (10 Şubat 1879); İ. BH. 8/35 (24 Şubat 1909).

⁶² *Salname-i Bahri*, Üçüncü Def'a, (Dersaadet: Matbaa-i Bahriye, Hicri 1310), 29; *Salname-i Bahri*, Dördüncü Def'a, (Dersaadet: Matbaa-i Bahriye, Hicri 1311), 29; *Salname-i Bahri*, Sekizinci Def'a, (Dersaadet: Matbaa-i Bahriye, Hicri 1315), 31. Bu döneme ilişkin Şûrâ-yı Bahriye Riyaseti'nde görevli aza ve kâtipler için bkz. EK-3.

⁶³ BOA, MB.İ. 79/144. 29 Temmuz 1881.

Şûrâ-yı Bahriye Riyaseti yapısında bir diğer önemli değişim II. Meşrutiyet döneminde oldu. Reform çalışmalarını yürütmek üzere İngiltere'den davet edilen ıslah heyetinin icraatından biri de 1912 yılının şubat ayında Şûrâ-yı Bahriye'nin lağvetmek oldu. Ancak aradan yedi ay geçtikten sonra aynı yılın Eylül ayında Şûrâ-yı Âlî-i Bahrî adıyla tekrar açılması uygun görüldü. 1914 yılı ortalarında ise İngiliz ıslahat heyetinin, reformların hızla ilerlemesine engel teşkil ettiği ve alınan kararların onayını geciktirdiği gerekçesiyle şûranın lağvını talep etmesi üzerine şûrâ lağvedildi. Yükümlü olduğu vazifelerden bazıları Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Riyaseti'ne verildi.

Şûrâ-yı Bahriye'nin karar alma süreçlerinde ne derece etkili olduğu sorusunun cevabı arandığında teşkil edildiği tarihten Sultan II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yılları da dâhil olmak üzere işlevselliğini sürdürdüğü görülmektedir. Ancak 1881 yılında bahriye nazırı olan ve 22,5 yıl gibi uzun süre bu görevi sürdüren Hasan Hüsnü Paşa'nın nazırlığı döneminde Şûrâ-yı Bahriye'nin zayıflayarak fonksiyonunu yitirdiği tespit edilmektedir. Bunda nazırın padişah'tan aldığı destekle tesis ettiği otoriter yönetim tarzı etkili oldu. Zira donanmanın ve bahriyenin neredeyse her kademesinde görev yapan paşa, bahriyedeki her işe tam olarak hâkim bir vaziyetteydi. Şûrâ-yı Bahriye ile komisyonlarda alınan kararlara müdahale etmesi, kendi görüşü doğrultusunda kararlar çıkartması, hatta bazen Şûrâ kararı olmadan emirler vermesi doğal olarak bu kurumun gücünü zayıflatı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Şûrâ-yı Bahriye'nin eski işlevselliği kazandırılmak istenmişse de bu mümkün olamadı. Geline süreç esasında Tanzimat sonrası merkez bürokrasında ve devlet idarecilerinde öne çıkan müzakere ve meclis kültürünün zamanla ruhunu kaybetmesinin getirdiği gelişmelerin bir neticesiydi. Tanzimat'tan sonra devleti ayakta tutmak için bir yandan ıslahat, modernleşme ve yenileşme zaruretinin icabı olarak teşkil edilen yeni kurumlar diğer yandan zamanla bu kurumların çeşitli sebeplerle işlevselliğini kaybetmesi hususu Şûrâ-yı Bahriye örneğinde de karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA)

A.MKT.MHM. (Sadaret Mektûbî Mühimme Evrakı): 453/30.

BEO. (Bâbîâli Evrak Odası): 4005/300325.

HR.TO. (Hariciye Tercüme Odası Evrakı): 521/63.

İ. BH. (İrade Bahriye): 8/35.

İ.DH. (İrade Dâhiliye): 769/62672; 770/62722; 787/63970.

MB.İ. (Mabeyn-i Hümayun İradeleri): 79/144; 109/100.

Y.MTV. (Yıldız Mütenevvia Evrakı): 7/81; 8/55; 11/74; 50/48; 88/214.

Y.PRK.ASK. (Yıldız Perakende Askerî Evrakı): 11/19.

Deniz Tarihi Arşivi (DTA)

MB.d. (Meclis-i Bahriye Defterleri): 74/1-5; 125/24, 25, 71.

MKT.d. (Mektûbî Defterleri): 306/3, 9, 15; 6080/71.

ŞUB.d. (Şûrâ-yı Bahriye Defterleri): 7/20; 58/19; 59/25, 55, 105,106; 87/44; 116/59, 142; 723/121.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

A.H.E. [Ali Haydar Emir], “Osmanlı Bahriyesi: 10 Temmuz 1324’ten 10 Temmuz 1330’a Kadar”, *Mecmua-i Seneviye-i Bahriye*, Birinci Sene, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1331, 4-83.

Akyıldız, Ali, “II. Abdülhamid’in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbîâli’yle (Hükümet) İlişkileri”, *Osmanlı: Siyaset*, II. Cilt, Ankara: 1999, 286-297.

Bahriye Salnamesi, 18. Tertip, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1328.

Bedirhan, Yaşar ve Figen Atabey, “Osmanlı Bahriyesinde Yabancı Danışmanlar (1808-1918)”, *Turkish Studies*, (c. 8/5, Bahar 2013), 133-136.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, [t.y.].

Besbelli, Saim, “İstibdat Devrinin Osmanlı Donanması”, *Donanma Dergisi*, (Ocak 1963, c. 76, Sayı 440), 22-33.

Beydilli, Kemal, “Mahmud II”, *Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Ansiklopedisi*, c. 27, (Ankara: 2003), 352-356.

Beydilli, Kemal, “Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayun”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 31, (Ankara 2020), 513.

Bostan, İdris, “Kapudan Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 24, (İstanbul 2001), 354-355.

Ceride-i Bahriye, Sayı 385, 30 Kanun-ı Evvel 1319.

Ceride-i Bahriye, Sayı 591, 21 Eylül 1328.

Cemal Paşa, *Hatıralar*, Haz.: Alpay Kabacalı, 6. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.

Eraslan, Zeki, “Şûrâ-yı Devletin Bürokratik Yapısı ve Çalışma Usulleri”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, VIII. Cilt, Ankara: TTK Yayınları, 2022, 237-265.

Findley, Carter V., *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbîâli (1789-1922)*, Çevirenler: Latif Boyacı-İzzet Akyol, İstanbul: İz Yayıncılık, 1994.

Gencer, Ali İhsan, *Bahriye’de Yapılan Islâhat Hareketleri ve Bahriye Nezâreti’nin Kuruluşu (1789-1867)*, 2. Baskı, TTK Yayınları, Ankara 2001.

Gencer, Ali İhsan, “Bahriye Meclisi’nin Kuruluşu ve Önemi”, *Türk Denizcilik Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Türkiye Denizciler Sendikası Yayınları, 1986.

Gezer, Ömer ve Fatih Yeşil, “Sürat Topçuluğu I (1773-1788): Top Döküm Teknolojisi, Bürokratik Yapı ve Konuşlanma”, *Osmanlı Araştırmaları*, LII (2018), 135-180.

Hanioğlu, M. Şükrü, “Cemal Paşa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul: 1993, 306-307.

Kaçar, Mustafa, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askerî Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808’e Kadar)”, *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, Yayına Hazırlayan: Feza Günergün, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 69-137.

Korkmaz, Mehmet, “Yakınçağ Tarih Araştırmalarında Deniz Tarihi (Bahriye) Arşivi’nin Önemi”, 2. *Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi*, Bildiriler c. II, Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019, 751-769.

Korkmaz, Mehmet, *Bahriyede Bir Ömür Sultan II. Abdülhamid’in Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2022.

Kuneralp, Sinan, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İstanbul: İSİS Yayınları, 1999.

Kurt, Burcu, “Osmanlı Donanmasında Modern Teknolojiyi Yakalamak: Bahriye Sanayi Alayları”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 28, 2015/1, 79-111.

Küçük, Cevdet, “Abdülhamid II”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 1998, 216-224.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye, Tabhâne-i Âmire, Hicri 1263.

Salname-i Bahrî, Üçüncü Def’a, Dersaadet: Matbaa-i Bahriye, Hicri 1310.

Salname-i Bahrî, Dördüncü Def’a, Dersaadet, Matbaa-i Bahriye, Hicri 1311.

Salname-i Bahrî, Sekizinci Def'a, Dersaadet, Matbaa-i Bahriye, Hicri 1315.

Safvet, *Bahriyemiz Tarihinden Filasalar*, İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1329.

Şeyhoğlu, Beyza, *Tanzimat Dönemi'nde Bahriye Alanında Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Meclisi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Şûrâ-yı Bahriye Heyet-i Kalemiyyesinin *Vezâif-i Dâhiliyesi*, İstanbul: Bahriye Matbaası, 1301.

Tersâne-i Âmiri Merkez Sefinesi Nizamnamesi, Dersaadet: Bahriye Erkân-ı Harbiye Matbaası, 1297.

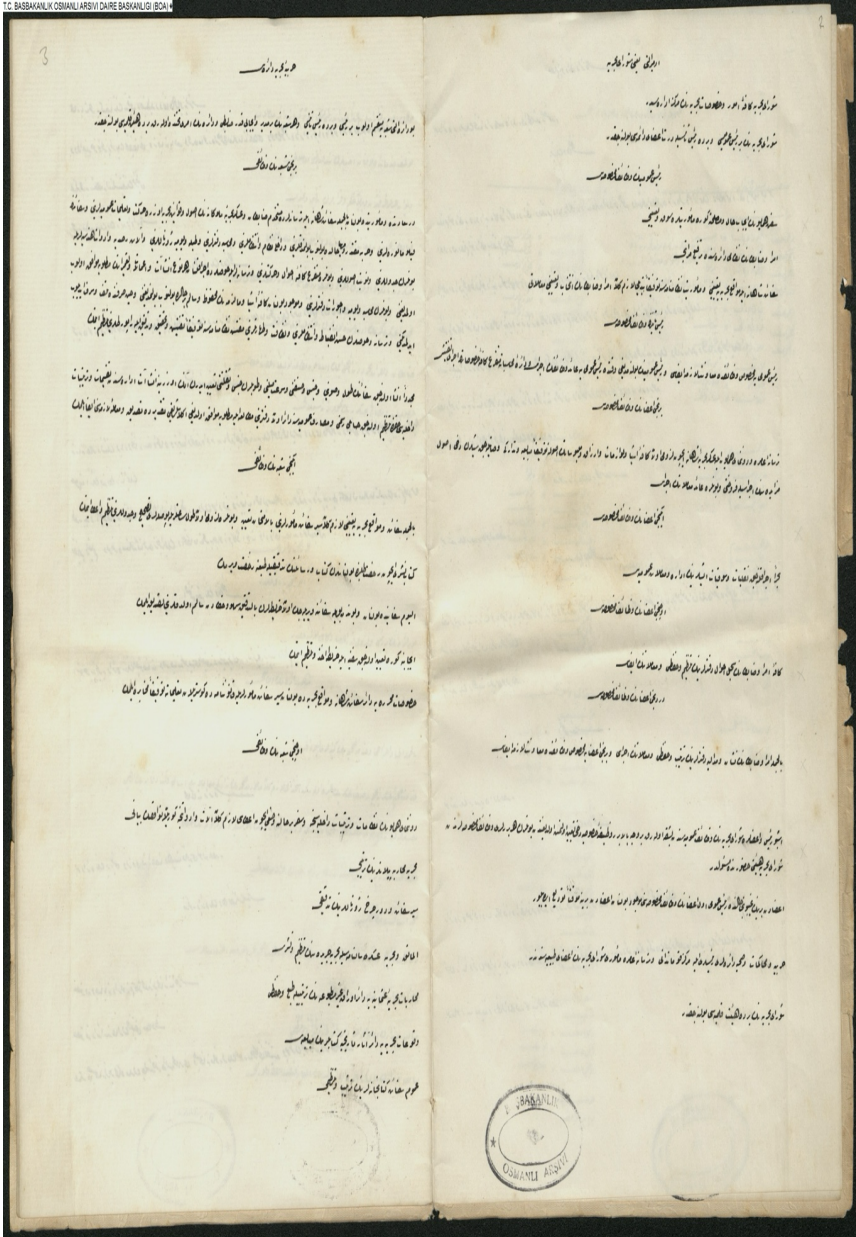
Yüce, Emin, *Meslek Hayatım*, [Deniz Müzesi İhtisas Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü. Demirbaş Nr: 3133].

EKLER

EK-1: Meclis-i Bahriye isminin Şûrâ-yı Bahriye olarak değiştirildiğine ilişkin irade-i Seniyye Sureti. [İrade-i seniyye aşağıdaki defter sayfasında ikinci sıradaki kayıta yer almaktadır]. Kaynak: BOA, *DTA*, *ŞUB.d.* 7/20. Şûrâ-yı Bahriye Müzekkeresi, 10 Temmuz 1293 [22 Temmuz 1877].

[illegible]

EK-2: Şûrâ-yı Bahriye'nin 1 Mart 1880 Tarihinde Yapılan Düzenlemesine Dair Hazırlanan Mazbatanın 2. Sayfası. Bu düzenlemeyle aza sayısı dokuzdan dörde indirilmişti. [Kaynak: BOA, *Y.PRK.ASK.* 11/19. s. 2.]

EK-3: 1893 Yılı Bahriye Sâlnâmesinde Şûrâ-yı Bahriye Reis ve Azalarının İsim ve Unvanları. [Kaynak: *Salname-i Bahrî*, Dördüncü Def'a, (Dersaadet, Matbaa-i Bahriye, Hicri 1311), s. 29.]

(شورای بحریه)					
۹	فریق	ابراهیم پاشا	۳۰۳۸۰	۱۲	مکتب طویه
۸	میرلوا	طیار پاشا	۳۰۲۶۲	۲	مکتب بحریه
۷	»	محمد پاشا	۳۰۵۷۳	۳	»
۶	اولی صنف نایب	عثمان رحیمی اتندی	۳۰۴۷۲	۳۳	دیوان عامیون نقلشدن
۵	میرالای	عارف بك	۹۴۵۹	۳	مکتب بحریه
۴	»	حسن بك	۳۰۴۷۱	۴	»
۳	»	سامی بك	۳۰۴۷۹	۴۳	»
۲	»	مجیب بك	۳۰۷۶۸	۴۳	»
۱	قائم مقام	صوفی بك	۹۹۵۳	۴	»
۱۰	»	خلیل بك	۳۰۵۸۴	۴	»
۱۱	نایب	حاجی توفیق اتندی	۳۰۳۷۴	۴	»
۱۲	فراغت کاتبی				